

KARACA OĞLAN'IN ŞİİRLERİNDEKİ FİİLLERİN ÖLÇÜNLÜ TÜRKÇEYE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ VE YAPILARINA GÖRE KULLANIM SIKLIĞI*

Ferhat SAĞLAM**

Öz

Bu çalışmanın amacı Karaca Oğlan'ın şiirlerindeki fiilleri ortaya koymak ve böylelikle bir halk şairinin kullandığı fiillerin çeşitlerini, bunların halk diline özgü özelliklerini ve halk şiirinde kullanılışlarını tespit etmektir. Çalışmada Karaca Oğlan'ın iki yüz elli adet şiirinde geçen fiillerin yapı bakımından türleri belirlendi ve kullanım sıklığı tespit edildi. Ayrıca şiirlerdeki fiiller içerisinde günümüzde kullanılmayanlar ve fiillerdeki ses-şekil değişimleri incelendi. Böylelikle hem 17. yy.da kullanılan fiiller hakkında bilgi sahibi olundu hem de Karaca Oğlan örneğinde bir halk şairinin fiil seçim yönelimi tespit edilmeye çalışıldı.

Anahtar Sözcükler: Fiiller, fiil yapıları, Karacaoğlan, halk şiiri.

THE FREQUENCY OF OCCURRENCE OF THE VERBS IN TERMS OF FORM SEEN IN KARACA OĞLAN'S POEMS AND THE PROPERTIES OF THESE VERBS DIFFERENT FROM STANDART TURKISH

Abstract

The aim of this study is to present the verbs in Karaca Oğlan's poems and thus to determine the different kinds, properties specific to public language and the usages of these verbs in folk poetry. In this study, reviewing 250 poems by Karaca Oğlan, we determined both the types of verbs used in his poems and how many times each type of verbs are used. Also, we analyzed the verbs that are either not used today or that went through phonetic and structural changes in time. Thus, we acquired data regarding the verbs commonly used during 17th century and we tried to determine a minstrel's tendency of verbs use in our sample Karaca Oğlan.

Keywords: Verbs, verb forms, Karacaoğlan, minstrel.

Giriş

Karaca Oğlan¹, halk edebiyatının meşhur şairlerinden birisidir. Ölümü üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen etkisi hâlâ devam etmektedir. O; halk ozanlarından, Gevheri'yi, Âşık Ömer'i, Zihni'yi, Dertli'yi, Daldaloğlu'nu ve Ruhsatî'yi etkilemiştir. Hatta bu etki bazen Ruhsatî'de onun şiirlerindeki ayakları kullanmaya bununla da yetinmeyip mısra mısra, kelime

* Bu çalışma, Prof. Dr. Avni Gözütok danışmanlığında hazırlanan “Karaca Oğlan'ın Şiirlerinde Fiiller” isimli yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir ve Prof. Dr. Avni Gözütok'a ithaf edilmiştir.

** Öğr. Gör.; Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, ferhatsaglam19@gmail.com.

¹ Bazı âşıklar adlarının sonuna “oğlu” bölümü eklerler (Koroğlu, Dadaloğlu vb.), bazı âşıklar adlarının önüne sıfat alırlar (Kör Ahmet, Benli Ali vb.), bazı âşıklar ise isminin önüne nereli olduğunu getirerek mahlas alırlar. (Ercişli Emrah, Bayburtlu Zihni vb.) Bu mahlaslardan belki de en yaygını memleketiyle beraber anılan mahlastır. Karaca Oğlan'ın mahlası ise diğerlerinden farklı olarak iki kelimenin birleşiminden meydana gelmiştir. Sıfatla kullanılanlarda olduğu gibi Karaca Oğlan ismi de ayrı olarak yazılmalıdır (Sakaoğlu, 2004, s. 111).

kelime Karaca Oğlan'ı örnek almaya kadar gitmiştir (Kaya, 1993, s. 88). Onun etkisi millî edebiyat akımını yürüten Rıza Tevfik Bölükbaşı, Faruk Nafiz Çamlıbel, Orhan Seyfi Orhon üzerlerinde de devam ederken Cumhuriyet döneminden de Cahit Külebi, Behçet Kemal Çağlar ve Necip Fazıl Kısakürek gibi meşhur isimlere de tesir etmiştir (Makal, 1998, s. 7). Görüldüğü üzere Karaca Oğlan'ın edebî kişiliğinin tesiri kendinden sonrada uzun yıllar devam etmiştir.

O, halkla iç içe bir yaşam sürdüğü için onun şiirlerinde yaşadığı toplumu yansıtabilecek maddi ve manevi bütün kültürel nakışların yer aldığı görülebilir (Altun, 2007, s. 218). Bu sebeple erişmek istediğimiz kültüre ait unsurların en güzel şekilde geçtiği eserler arasında Karaca Oğlan şiirleri de bulunmaktadır. Onun şiirlerinde çok zengin bir dil kullanılmıştır. Bu zengin dil araştırmacıların dikkatini çekmiş ve yıllardır onun şiirlerinde kullanılan kelimeler araştırma konusu olmuştur. Dönemin giyim kuşamı (Tansuğ, 1990; Öğüt Eker, 1999; Altun, 2007), objelere karşı estetik tavrı (Karahasan, 1990; Yaşar, 2009), dağ algısının sevgiliyle aradaki mesafeyi anlatmada nasıl kullanıldığı (Altun, 2013), sevgiliyi anlatmada meyvelere (Özcan, 2008) ve hayvanlara (Sağlam, 2015) yüklediği anlamları, onun dünyasında bitkilerin ve tabiatın yeri (Dinçer, 1990; Mahmut, 1990) gibi daha birçok araştırma sayesinde Karaca Oğlan penceresinden onun yaşadığı dönem kültürüne ve diline ışık tutulmuştur.

Karaca Oğlan, Türk saz şiirinin en güçlü ve en tanınmış şairidir ve onun şiirleri sadece Anadolu'da değil Anadolu dışındaki Türk Dünyası'nda da çok sevilmiştir (Sakaoğlu, 2011, s. 15). Uzun zaman Rusların boyunduruğunda kalan, bu yıllar arası Türkçe yazmanın yasaklanan Azerbaycan'da bile Karacaoğlan sevilmektedir; hatta Karacaoğlan ile Azerî âşıklar arasında benzerlikler kurulmaktadır (Guliyeva, 1990; Aliyeva, 1999). Karaca Oğlan Anadolu'da olduğu gibi Yugoslavya'da da ders kitaplarında ve Yugoslav müziklerinde şiirleriyle yer bulmuştur (Receboğlu, 1990; Şefikoğlu, 1990, 1993; Tan, 1990; Yılmaz, 1990).

Karaca Oğlan Türk saz şairleri arasında halk dilini en güzel kullanan şairlerindedir. Onun dili hakkında hemen hemen bütün kaynaklarda sade, yaygın ve Türkçenin en güzel örneklerinden olduğu söylenmektedir. Yine o, şiirlerinde yöresinin dilini kullanmakta ustadır, bu yönüyle diğer şairlerden kolaylıkla ayrılır (Kartal, 1993, s. 63). Onun şiirlerinde birçok simge ve formel (kalıp) ifadeler kullanılır. Yani Karaca Oğlan şiirleri, halk dilinde yaygın olarak kullanılan atasözü ve deyimler bakımından da çok zengindir (Yayın, 2010, s. 136). Bu nedenle Karaca Oğlan diliyle Türk insanının içtenliğini, dünyayı duymasının, düşünce gücünün ve dünya görüşünün en iyi yansıtıcısıdır (Kartal, 1993, s. 64). Bu yüzden Karaca Oğlan'ın şiir dili iyi incelenmelidir.

1.Amaç

Yapılan bu çalışmada Karaca Oğlan örneğinde fiillerin geçmişten günümüze ne gibi değişiklikler gösterdiği, 17. yüzyıl halk edebiyatında kullanılan fiillerin hangi yapı özelliklerine sahip olduğu ve bu özelliklerden ölçünlü Türkçeye uymayanların tespitinin yapılması amaçlanmaktadır. Ayrıca bu çalışma, Karaca Oğlan Őirlerindeki fiillerin yapılarına göre kullanım sıklığını tespit ederek o dönem halk edebiyatında kullanılan fiil yapıları hakkında bilgi edinmeyi ve Őirlerde kullanılan fakat günümüzde az kullanılan veya kullanılmayan fiilleri derleyerek anlamlarını vermeyi amaçlamaktadır.

2. Kapsam

Çalışmanın kapsamı Sakaoğlu'nun (2004) *Karaca Oğlan* kitabında yer alan Őirlerden tek numaralı iki yüz elli adet Şiir, aynı kitabın sözlük kısmı ve Soylu'nun (1997) *Örnekleme-Açıklamalı Karacaoğlan Sözlüğü* ile sınırlıdır.

3. Önem

Bu çalışmayla bir halk Őairi olan Karaca Oğlan'ın hangi yapıda fiilleri kullandığı tespit edilerek 17. Yüzyıldaki bir halk Şairinin fiil kullanım yönelimi tespit edildi. O dönemde kullanılan fiillerin ölçünlü Türkçeden farklılıkları ortaya konuldu ve günümüzde az kullanılan veya kullanılmayan fiiller tespit edilerek bunların anlamları verildi. Karaca Oğlan ve Őirleri üzerine birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen Őairin kullandığı fiillerin ayrıntılı olarak incelenmesi bakımından çalışma bir ilk niteliğindedir.

4. Yöntem

Araştırma verileri nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Doküman incelemesi, bir araştırma problemi hakkında belirli zaman dilimi içerisinde üretilen dokümanlar ya da ilgili konuda birden fazla kaynak tarafından ve değerşik aralıklarla üretilmiş dokümanların geniş bir zaman dilimine dayalı analizini olanaklı kılmaktadır (Yıldırım ve Őimşek, 2002, s. 140 - 143).

Bu çalışmada Sakaoğlu'nun (2004) *Karaca Oğlan* kitabında Őirlerin yer aldığı bölüm, Microsoft Word dosyaları hâline getirildi ve tek numaralı iki yüz elli adet Şiir incelendi. 1443 farklı fiil tespit edildiği için fiillerin hepsi çalışma içerisinde listelenemedi. Sadece uygun görülen yerlerde fiillerin kaç numaralı Şiirde geçtiği yazılarak ve fiiller aslına uygun şekilde

alıntılanarak örneklendirildi. Farklılıklar göz önünde bulundurularak oluşturulan bölüm “bugün kullanılmayan fiiller” ve “ölçünlü Türkçeden farklı olan fiiller” olmak üzere iki ana başlıkta incelendi. İncelenen fiillerdeki değişiklikleri göstermek amacıyla her konu için birkaç örnek verildi. Daha sonra farklılık gösteren fiiller listelendi. Farklılıklar belirlenirken Sakaoğlu'nun (2004) *Karaca Oğlan* kitabında incelenen iki yüz elli adet şiirin yanında bu kitabın sözlük kısmı ve Soylu'nun (1997) *Örnekleme - Açıklamalı Karacaoğlan Sözlüğü* de tarandı.

5. Bulgular ve Yorum

5.1. Karaca Oğlan'ın Şiirlerinde Geçen Fiillerin Ölçünlü Türkçeye Göre Farklı Yönleri

Bu bölümde günümüzde kullanılan fakat ses ve yapı bakımından ölçünlü Türkçeden farklı olan fiiller incelenecektir. Fiillerde farklılıkların oluşumu geleneğin ET (Eski Türkçe), EAT (Eski Anadolu Türkçesi) devamı olarak ve ağız özellikleri olarak değerlendirilebilir. Fiillerde tespit edilen farklılıklar, ses farklılıkları ve yapı farklılıkları olmak üzere iki başlık altında incelenecektir. Ayrıca Karaca Oğlan'ın kullandığı fiillerden günümüzde az kullanılan ya da yerini başka ifadelerle bırakmış olan fiiller de tespit edilmiş ve anlamları verilmiştir.

Tablo 1. Karaca Oğlan Şiirlerinde Ölçünlü Türkçeye Göre Değişikliğe Uğramış Fiillerin Sayısı

Kullanılmayan Fiil Sayısı	Ses Değişikliğine Uğramış Fiil Sayısı	Yapı Değişikliğine Uğramış Fiil Sayısı
95	60	98

Karaca Oğlan şiirlerinde yapılan incelemelerden sonra ölçünlü Türkçede kullanılmayan 95 adet fiil tespit edilmiştir. Bu fiiller ve anlamları liste hâlinde sunulmuştur. Ayrıca ölçünlü Türkçeye göre ses değişiklikleri gösteren 60, yapı değişiklikleri gösteren 98 olmak üzere toplam 158 fiil tespit edilmiştir. Fiillerdeki ses ve yapı farklılıklarına şiirlerden örnekler verildi ve bu fiiller liste hâlinde sunuldu.

5.1.1. Ses Farklılıkları

Dil canlı bir varlık olduğu için zamanla etkileşimlere girerek değişikliklere uğrar. Bu değişikliklerden birisi de “ses değişiklikleri” olarak adlandırılır. Bu değişimler için birçok sebep sayılabilir. Göç eden toplulukların birbirlerini etkilemeleri, coğrafya, iklim, sosyal düzen, gelenek ve görenek vb. ses değişimlerini etkilemektedir (Karaağaç, 2010, s. 52).

5.1.1.1. Ses Büzüşmesi

Bu ses olayının oluşma şekillerinden birisi olan iki kelime arasında gerçekleşen büzüşmeye Şiirlerde sık sık rastlanılmaktadır. İlk kelimenin sonundaki ünlü ile ikinci kelimeni başındaki ünlünün birleşmesiyle “büzüşme” gerçekleşmektedir (Karaağaç, 2010, s. 69). Şiirlerde büzüşme genellikle (‘) işareti kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Halk Şiirlerinde de sık görülen bir ses olayıdır.

Zây’etme-

“Sev seni seveni zây’etme emek.” (13)

5.1.1.2. Ses Düşmesi

Şiirlerde ses düşmesi genellikle “mAz” olumsuzluk ekindeki “z” sesinin düşmesiyle oluşmuştur.

Ağ olma mı

“Yanakları ağ olma mı” (71)

5.1.1.3. Kelimeyi Türkçeleştirme

Halk kelimeleri kullanırken en az çaba harcayarak söylemeye çalışır. Bunun için bazen sesleri söylemez bazen de yabancı kelimeleri kolay söyleyebilmek için türetmeler de yapar. Şiirlerde geçen iki örnekte de “r” ile başlayan kelimenin başına “ı, i” seslerinin getirilmesinden ibarettir.

Irast gel-

“Elime bir cura saz irast geldi.” (106)

Irahat dur-

“Bir kötü dilim var irahat durmaz.” (425)

5.1.1.4. Ünlü Daralması

Geniş ünlülerin “a, e, o, e” dar ünlülere “ı, i, u, ü,” dönüşmesi olayına verilen addır.

Gel gel idelim: “Şunda bir güzel yok gel gel idelim.”(461)

5.1.1.5. Ünlü Düzleşmesi

Ünlü düzleşmesi yuvarlak ünlülerin “ o, ö, u, ü” düz ünlülere “a, e, ı, i” dönüşmesi olayına verilen addır.

Dokan-

“Dokansın tellere yel yavaş yavaş.” (360)

5.1.1.6. Ünlü Genişlemesi

Ünlü genişlemesi ile “giy-” fiili “gey-” olarak, “yürü-” fiili “yörü-” olarak değişmiştir. Şiirlerde sadece iki fiilde görülmesine rağmen en fazla tekrar eden ses olayıdır.

Gey-

“Sarı çedik geymiş koncu kısarak.” (29)

Tablo 2. Ses Olayları ile Farklılaşan Fiiller ve Geçtiği Şiir Numarası

ağ olma mı (71)
ağ'yedirir (261)
alc'olur (225)
al'olma mı (72)
avara ol- (232)
ayramıyorum (235)
bahard' açıl- (407)
bakma mısın (79)
beğ m'olur (447)
bell'oldu (135,)
bir ar'ya gel (77)
bir olma mı (71)
böyl'etmez (134)
çez- (57)
değme mi (85)
del'ol- (6)
derd'aldı (131)
dey'ağlarım (199)
doğma mı (85)
dokan- (460)
dok'nur (74)
doI'olur (244)
dökme misin (79)
dönder- (93)
ey'olmaz (67)
gel gel idelim (461)
gelme mi (85)
gey- (29)
hiyl'alır (404)
ırast gel- (106)
ırahat durmaz (425)
korkma mısın (79)
kul olma mı (36)

kül olma mı (71)
murada ir- (391)
n'et- (95)
n'eyle- (1)
neyle- (141)
nic'ayrılır (217)
nic'olur (81)
n'id- (81)
n'ol- (51)
n'olup n'olayım (29)
sevd'oldu (388)
m'ayrıldın (359)
yörü- (64)
zây'etme (13)
zay'olur (303)

5.1.2. Yapı Farklılıkları

Şiirler günümüzle kıyas edildiğinde en fazla yapı farklılıklarına rastlanır. Bu yapı farklılıklarının büyük çoğunluğunu ise şahıs eklerinin farklı kullanımları oluşturmaktadır. Bu konu işlenirken “şahıs eklerinden kaynaklı farklılıklar” ve “diğer yapısal farklılıklar” olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

5.1.2.1. Şahıs Eklerinden Kaynaklı Farklılıklar

Şahıs eklerinden kaynaklanan farklılıklar birinci ve ikinci tekil şahıs eklerinin kullanımlarıyla alakalıdır. Diğer şahıs eklerinde herhangi bir farklılık tespit edilmemiştir. Şiirlerde şahıs eklerinin ET dönemindeki, EAT dönemindeki ve günümüzdeki şekilleri yer almaktadır.

5.1.2.1.1. Birinci Tekil Şahıs Eki Farklılıkları

Birinci tekil şahıs eklerinde ET dönemimde kullanılan birinci tekil şahıs zamirinin (men, ben) fiil çekimlerinde kullanılması ve EAT döneminden kalma “-am, -em, -ın, -in, -n” eklerinin (Ergin, 2009, s. 284) kullanılması günümüze göre birer farklılık olarak şiirlerde karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir farklılık ise birinci tekil şahıs şimdiki zaman çekiminde “-yor + um” şeklinin bazı yörelerde ve ağızlarda kullanılan “yo + m” şeklinde şiirlerde geçmesidir.

Açmayın

“Hiçbir daha yükseklerden uçmayın
Uçarsam da kanadımı **açmayın**.
Muhannatın köprüsünü geçmeyin
Coşkun sele uğratayım yolumu” (482)

Bakam, Eğlenem

“Ala gözlüm mü var **bakam eğlenem.**” (257)

Bilmenem

“Yol bilmenem Suna'm nerden gideyim.” (134)

Diyemiyom

“Yâra gizli sözlerim var

Diyemiyom ele karşı.”(87)

Tablo 3. Birinci Tekil Şahıs Ekinin Farklı Kullanıldığı Fiiller ve Geçtiği Şiir Numarası

açmayın (482)
akam (146)
alam (313)
asılam (206)
aşam (297)
avlanam (129)
bakam (257)
bilem (225)
bilmenem (134)
binem (439)
bozam (181)
bulam (122)
bulanam (468)
çağırım (484)
çermeyin (482)
çıkam (362)
dalam (221)
diktirem (177)
diyemiyom (87)
dokudam (200)
dolanam (161)
dolaşam (58)
döktürem (174)
dönem (58)
duram (484)
duramıyom(159)
durulam (468)
eğlenem (257)
erişem (407)
geçmeyin (482)
gelem (258)
geyinem (181)
gezmeyin (482)
gidem (107)
gülemezem (369)
gülmezem (369)
kalam (221)
katmazam (41)
kokulatmazam (21)

kuşanam (181)
nic'ayrılama (217)
odun olam (137)
okuyam (181)
ötüşem (407)
salam (257)
silmezem (210)
tutmazam (41)
uzadam (206)
varamıyom (371)
yarılama (468)
yatamıyom (140)
yazam (6)
yedirem (200)
yetişem (204)

5.1.2.1.2. İkinci Tekil Şahıs Eki Farklılıkları

İkinci tekil şahıs eklerinde ET döneminde kullanılan ikinci tekil şahıs zamirinin (sen) fiil çekimlerinde kullanılması ve yine ET 'deki iyelik menşeli nazal -n'nin (Ergin, 2009, s. 286) ikinci tekil şahıs eki olarak kullanılması günümüze göre birer farklılık olarak şiirlerde karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir farklılık ise birinci tekil şahıs şimdiki zaman çekiminde “yor + sun” şeklinin bazı yörelerde ve ağzılarda kullanılan “yo + n” şeklinde şiirlerde geçmesidir.

Alaman

“Dokunsan **alaman** tellerimizi.” (92)

İlikliyon

“Neden **ilikliyon** göğsün düğmesin.” (36)

Vermeseneysin

“Getirip bergüzar **vermeseneysin**.” (299)

Tablo 4. İkinci Tekil Şahıs Ekinin Farklı Kullanıldığı Fiiller ve Geçtiği Şiir Numaraları

alaman (92)
alın mı (74)
alman mı (23)
bakan (419)
bildirmiyon (6)
bilmen- (305)
çıkan (419)
dayanmıyon (305)
doldurmıyon (6)
gelmen mi (305)
girmeseneysin (3)
gülen (46)
gülmeneysin (299)
ilikliyon (436)

kaldırmıyon (6)
kalın mı (74)
naz eden (55)
ne diyon (23)
ne salının (249)
olman mı (23)
olmasanaydın (299)
sarman mı (305)
söylemen (305)
söylen (206)
utanyon (6)
vermen mi (23)
vermeseneydin (299)
yapabilin mi (124)

5.1.2.2. Diğer Yapısal Farklılıklar

Diğer yapısal farklılıklar fazla olmamakla birlikte şahıs eklerinde karşılaşılan fiil çekimlerinin ET'deki veya EAT'deki şekillerinin kullanılması burada da farklılıklar meydana getirmektedir. Bu farklılıklar az sayıda oldukları için örneklerin hepsi verilmiştir. Bu sebeple ayrıca bir liste oluşturulmamıştır.

5.1.2.2.1. Emir Kipi

Şiirlerde görülen farklılıklardan birisi de bugün çok nadir olarak rastlanan fiillerin sonuna eklenen “-ındı, -indi” gibi unsurlardır. Bu unsurlar, *şimdi* ve *imdi* unsurlarının ağız kullanıldığı bilinen *şindi* ve *indi* unsurlarından gelmektedir. Bunların fiile kattığı anlam “hadi, haydi” şeklindeki hitaplardır (Ergin, 2009, s. 308). Örneklerde *şimdi* ve *imdi* unsurlarının verilmesi kipin ilk hâlini göstermek amaçlıdır.

Açılındı

“Kırmızı goncam gayrı açılındı.” (64)

Dinle imdi

“Dinle imdi bir nasihat edeyim.”(325)

5.1.2.2.2. Gereklilik Kipi

Gereklilik eki “-malı, -meli” ekinin kullanılmadığı zamanlarda fiillere gereklilik anlamı verebilmek için fiilin *şart* veya *istek* şekliyle birlikte *gerek* kelimesi EAT döneminde ve Osmanlı Türkçesinde görülmektedir (Ergin, 2009, s. 313).

Yansa gerektir

“Günahkâr olanlar yansa gerektir.” (427)

5.1.2.2.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Bu zamanın günümüzden farklı olarak Şiirlerde kullanılışı EAT'de ve Osmanlı Türkçesinde karşımıza çıkan “-ıp , -ip, -up, -üp” zarf-fiil ekleri ile yardımcı fiillerin birleşmesinden ortaya çıkan ekin kullanılmasıdır. Üçüncü şahıslar –*durur* yardımcı fiilinin ekleşmiş şekillerini daima muhafaza etmiştir. Bu farklılık sadece bir Şiirin bir dörtlüğünde üç fiilde tespit edilmiştir.

Oluptur

“Ol asırdan beri **âdet oluptur**

Ergen kızlar yiğitlerle yan gider.” (381)

5.1.2.2.4. Görülen Geçmiş Zaman

Türkiye Türkçesinde hikâye kipi, ek fiil ile şahıs eki arasında bulunurken Şiirlerde geçen bir yüklemde bu sıra değişmiş, şahıs eki hikâye kipinden önce kullanılmıştır.

Koydumdu

“Üç güne **koydumdu** kavi ü kararım .” (439)

5.1.3. Ölçünlü Türkçede Kullanılmayan Fiiller

Karaca Oğlan'ın kullandığı fiillerden 94 tanesi günümüzde kullanılmamakta veya sadece bazı yörelerde kullanılmaktadır. Bu fiillerden bazılarına aşağıda Şiirlerde geçtiği şekliyle örnek verilmiş, diğerleri ise anlamı ve geçtiği Şiir numarası verilerek listelenmiştir.

aceplen-

Arapça kökenli (acaip, acip, ucube) olan bu kelime; normal olmayan anlamında kullanılmıştır. Fakat Karaca Oğlan bu kelimeyi “aceplenmek” biçiminde “ayıplamak” anlamında kullanmıştır (Soylu, 1997, s. 5).

“**Aceplenmen** benim ağladığıma

Bir od düştü yüreğimde yaram var.” (369)

Citin-

İlilemek, birbirine geçirmek, iliştiirmek. ²

² <http://www.tdkterim.gov.tr/tarama>

“Ak göğsünde düğmelerin **çitinsin**

Güzeller içinde ahdi bütünsün.” (486)

Ev-

Acele etmek, acele ettirmek.³

“Can seni görmeye **ever**.” (107)

Farı-

Bu kelime hem yaşlanma anlamında hem de vazgeçme anlamında ele alınabilir. “Fariğ” kelimesinden gelmektedir (Soylu, 1997, s. 33).

“**Farımaz** da deli gönlüm farımaz.” (274)

Gönen-

Rahata, huzura kavuşmak anlamına gelmektedir. (Sakaoğlu, 2004, s. 695)

“Hep çiçekler bağınızda **gönenir**.” (364)

Kayı ol-

İnanmak, razı olmak anlamına gelir. (Sakaoğlu, 2004, s. 707)

“Cana müşteri'oldun ağız açmadan

Olan bir şey desem **kayı olun** mu” (74)

Mürde ol-

“Ölmek” anlamında kullanılmıştır (Sakaoğlu, 2004, s. 715).

“Karac' Oğlan **olur mürde**

Sen düşürdün beni derde.” (139)

Posun-

Pusmak, saklanmak, sinmek anlamlarına gelmektedir. (Soylu, 1997, s. 60)

“Neden **posunursun** bağ gölgesine.” (406)

³ <http://tdkterim.gov.tr/ttas>

Tığlan-

ukurlaşmak, yanak veya çenede küçük çukurun oluşması. (Sakaoğlu, 2004, s. 731)

“**Tığlanmış** gamzesi kâr eder cana.” (145)

Yaş-

Őirde bu kelime “yasdılar” Şeklinde yer almıştır, yasakladılar anlamında kullanılmıştır (Sakaoğlu, 2004, s. 737)

“İslâm dinini **yasdılar**.” (385)

Ölçünlü Türkçede Kullanılmayan Fiillerin Anlamları ve Geçtiği Şiir Numaraları

aceplenme-	: Mayrete dışmek, şaşırmak. (369)
ahd u aman et-	: Yemin etmek, söz vermek (227)
arda kal-	: Zor (utanılacak) durumda kalmak. (131)
arılan-	: Temizlenmek (405)
ař kotar-	: Yemek hazırlamak (324)
avara et-	: Meşgul etmek, işten alıkoymak(338)
âvâze et-	: Bağırmak, ığırmak (162)
baş eyle-	: Evlendirmek (131)
baş başa değ-	: İki sevgilinin kavuşması (306)
baz eyle-	: Bezl eyle, çokça ağla (324)
bedirlenmiş-	: Ayın on dördü gibi olmak (409)
beğliğe yet-	: Bey (zengin)olmak, zenginliğe erişmek (423)
bel ver-	: Dayanmak, yaslanmak (477)
bendet-	: Bağlamak (469)
beng(i) et-	: Uyuşturmak, uyuşuk etmek (382)
besdet-	: Bahse tutuşmak(26, 310, 312)
boylat-	: Yolda hızlıca koşturmak (263)

bühtan et-	: Karalamak, iftara etmek (152, 388, 423)
bükedur-	: Yere sağlam basmak (292)
cığıştan düş-	: Çenesi düşük olmak, dır dır etmek (31)
çarha vur-	: Bıçak vb. biletmek (397)
çitin-	: İliklemek (486)
dilden ko-	: Söylememek, anmamak (463)
domur-	: Tomurcuk haline gelmek (244, 417)
döşe vur-	: Üste süslü giyecekler giyme (6)
duş ol-	: Karşılaşmak (448)
el sun-	: El ile dokunmak (432)
esrü-	: Sarhoş olmak (256)
ev-	: Acele etmek (107)
farı-	: Yaşlanmak, vazgeçmek (274, 311, 320)
farıt-	: Vazgeçmek (220)
gayret kov-	: Vayret göstermek, ilgilenmek (227)
gel ol-	: Gitmek şart oldu.(55)
geşi-	: Geviş getirmek. (417)
gönen-	: Rahata, huzura kavuşmak. (364)
gövün-	: Yanar gibi olmak. (364)
harı eyle-	: Atın üzerindeyken yularından çekip havaya kaldırma (182)
hay hayda ol-	: Telaşlı olmak, gitmek üzere olmak (168)
hayf al-	: Öç almak (244)
helekle-	: Helak etmek (386)
hergiz ol-	: Kavgalı olmak, ters düşmek. (325)
hod gelip geç-	: Kendi kendine gelip geçmek (217)

huylat-	: Huyunu değiştirmek (263)
ırla-	: Türkü söylemek (19)
ışk at-	: Filiz vermek, taze sürgün vermek (51)
ikrâr ver-	: Söz verme (65, 108, 214, 298, 305, 378)
kadem bas-	: Ayak basmak, bir yere gelmek (295, 474)
karıma-	: Kızmak, öfkelenmek (176, 39)
kayıl ol-	: İnanmak, razı olmak (74)
kemha biç-	: Elbise dikmek (335)
kesil-	: Gücenmek, alınmak (273)
koçul-	: Kucaklanmak (470)
levin tut-	: Renklenmek (495)
mürde ol-	: Ölmek (139)
nen eyle-	: Ninni söylemek (164)
nic'ayrılır	: Nasıl ayrılır. (217)
nic'olur	: Nasıl olur (81, 199, 232, 266, 313, 335, 411, 442,339)
on-	: Rahata, huzura kavuşmak, daha iyi olmak. (331)
ön et-	: Öne, yakınına çağırma hareketleri yapmak (202)
posun-	: Sinmek, gizlenmek (406)
rakam dök-	: Sayı saymak (237)
renge bat-	: Bir rengi almak (432)
revâne ol-	: Akıp gitmek (431)
san git-	: Birlikte gitmek, birlikte olmak (381)
sarvan kur-	: Derme çatma gölgelik kurma (356, 361, 362, 369)
sevdaya yel-	: Âşık olmak (231)
sor-	: Emmek (403)

söy-	: Uzamak (348)
suallen-	: Soru sormak (459)
şavkı vur-	: Işığı yayılmak (111)
şay et-	: Dedikodu çıkarmak (132)
tay ol-	: Denk, eşit olmak (2)
terkin ver-	: Terk etmek (165)
terkini ko-	: Fazla kalmamak, ayrılmak (284)
tığlan-	: Yanakta gamze oluşması (145)
turalan-(1)	: Saç vb. kıvrım kıvrım olması (338)
turalan-(2)	: Avlanılmak, yakalanmak (78)
tülek ol-	: Tüy değiştirme dönemine girmek. (380)
ün eyle-	: Seslenmek (295)
vaz gele	: Vazgeçe (149)
vazgel-	: Vazgeçmek (37, 63, 210, 444, 465)
yan ol-	: Yangın çıkması (448)
yasdılar	: Yasakladılar (385)
yasıl-	: Eğilmek, el açmak (273)
yavıkla-	: Kaybetmek (45)
yaz-	: Süslemek (499)
yeğın ol-	: Hızlı ol (178)
yelğın git-	: Hızlıca git (343)
yıkış-	: Güreşmek (364)
yol azdır-	: Yolu şaşırmaq (487)
zar ağla-	: İnlemek (314)
zarı kıl-	: İnlemek (45)

zarılan- : İncinmek (405)

zeyn ol- : Süslemek (237)

5.2.Karaca Oğlan'ın Şiirlerinde Yapılarına Göre Fiiller ve Kullanım Sıklıkları

Karaca Oğlan'ın 250 adet Şiiri incelendiğinde hangi türde kaç farklı fiilin kaç defa geçtiği aŐađıdaki tabloda gösterilmiŐtir.

Tablo 4. Yapılarına Göre Fiiller ve Kullanım Sıklıkları

Fiil Türü	Farklı Fiil Sayısı	Fiillerin Tekrar Sayısı	Fiillerin Geçiş sıklığı
Basit	166	1619	%41
Türemiş	422	1143	%29
Birleşik	855	1103	%30
Toplam	1443	3865	%100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Karaca Oğlan'ın Şiirlerinde en fazla fiil çeŐidini ortaya koyduğu tür birleşik yapıdaki fiillerdir. Fakat geçiş sıklığına bakımından en fazla kullandığı fiil yapısı basit fiillerdir. Karaca Oğlan'ın bu kullanımı basit fiilleri çok sık kullanarak ifadede sadeliği tercih ettiği ve özellikle birleşik fiiller içerisinde tasvir fiillerinin çok çeşitli olması da betimlemelere önem verdiğini ortaya koymaktadır.

5.2.1.Basit Fiiller

Karaca Oğlan, Şiirlerinde toplamda 166 farklı basit fiili 1619 defa kullanmıştır. Fiil kökünün eksiz veya sadece fiil çekim ekleri almış hâline basit fiil denir. Başka bir ifade ile “*kendi içlerinde daha basit anlamlı öğelere ayrılamayan kök fiiller*” (Korkmaz, 2007, s. 528) basit fiillerdir. Kök halindeki fiiller genellikle tek heceli olarak anılmıŐtır. Şiirlerde “an-, bas-, coŐ-, de-, et-, iç-, ko-, ol-, öl-, pus-, sek-, ŐaŐ-, tüt-, um-, var-, yu-, vb.” birçok tek heceli fiiller kullanılmıştır. Şiirlerden bazı örnekler:

An-

“Karac'Oğlan yârin anar.” (115)

Gör-

Bu fiilin kökü gö- olarak alınabilir. Çünkü günümüzde kullanılmakta olan “göz” ve “göm-” kelimeleri aynı kökten türemiş olarak düşünülebilir. Fakat kaynaklarda böyle bir ayrıma rastlanılmadığı için bu fiil basit olarak alınmıŐtır.

“İnciden diŐ gördüm dil kenarında” (3)

Ko-

Bu dörtlükte “ko-” kelimesi izin vermek, serbest bırakmak anlamında kullanılmıştır. Bu kelime ayrıca bırakmak, terk etmek, alıkoymak ve tesir etmek anlamlarında da kullanılabilir (Dilçin, 1983, s. 143). Koymak fiilinin kökü bu kelimedir.

“**Ko** desinler şu yiğidin şu gelin.” (313)

On-

On- fiilinin anlamı sağ olmak, iyi olmak, doğru olmaktır. “onar-“ fiili bu kökten gelir, daha iyi hâle getirmek anlamındadır (Gabain, 2007, s. 288).

“Eşinden ayrılan dilber **onar** mı” (125)

Şiirlerde iki heceli fiiller de kullanılmaktadır. Birden fazla hecesi bulunan bazı fiillerin çözümlenmesi imkânsız, zor veya şüphelidir. Bu sebeple çözümlenmesi güç olan çok heceli kelimelerde kök olarak kabul edilebilir (Banguoğlu, 2007, s. 145-146). Korkmaz, bu ve benzeri fiilleri basit yapıli fiiller arasına alırken şu açıklamayı yapar. “Aslında birer çatı ekiyle genişletilmiş oldukları hâlde Türkiye Türkçesinde kök şekilleri kullanımdan düştüğü için kök fiil sayılan donmuş fiiller de vardır: avut-, barın-, barış-, çevir, dağıl-, dağıt-, danış-, düşün-, getir-, ısıt-, işit-, kaldır-, kamaş-, kayır-, kıskan-, kurtul-, öğüt-, sömür-, uyan-, uyar-, yakış-, yanaş-, vb.” (Korkmaz, 2007, s. 529). Şiirlerde kullanılan iki heceli basit fiillere bazı örnekler:

Bürü-

“-ü” isimden fiil yapma eki olarak alınabilir. Fakat bu ek kökle tamamen kaynaşıp ölü bir hâl almıştır. (Korkmaz, 2007, s. 127) Bu sebeple kelime basit fiiller arasında değerlendirilmiştir.

“Turnalar katar yürürler

Yayla ummanı **bürürler**.” (389)

İste-

Kükey bu kelimeyi iki heceli basit fiiller arasında göstermektedir.(Kükey, 1972, s. 6)

“Kırmızı önlüklü yâr **ister** gönül.” (183)

Kuru-

Bu kelime Eski Türkçe (ET) döneminde kuru- Őeklindeydi zamanla bu halini aldı. (Gabain 2007, s. 284)Bu kelimedede ek kökle ayrılmaz hâle gelmiştir.

“Dilerim Allah'tan bahan **kuruya**.” (57)

5.2.2. Türemiş Fiiller

Fiiller, yapım eklerinin eklendikleri sözcük türlerine göre isimden türemiş fiiller ve fiilden türemiş fiiller olmak üzere iki başlıkta incelenecektir.

5.2.2.1. İsimden Türemiş Fiiller

Karaca Oğlan Şiirlerinde 101 farklı isimden tremiŐ fiil toplamda 254 defa kullanılmıştır. Trkiye Trkesinde isimden fiil treten ekler Őunlardır: +A-, +Al- < +A-l-, +An- < +A-n-, +Ar- < +A-r-, +Ar- < +er-, +AŐ- < +A-Ő-, +At- < +A-t-, +dA-, +I- / +U-, +(I)k- / +(U)k-, +kIr- / +kUr- < +k-(I)r-, +l-, +lA-, +lAn- < +lA-n-, +lAŐ- < +lA-Ő-, +(I)msA- / +(U)msA- < +(I)m+sA- / +(U)m+sA-, +(I)r- / +(U)r-, +(I)rgA-, +rA-, +sA-, +sI- (Korkmaz, 2007, s. 111 - 122). Şiirlerde geen isimden tremiŐ fiillere rnekler:

Dene-

“dene- “tartmak” < ET. ten “eşit, eŐdeęer” +e- TT. DENE- (K/ME/MECİ...)” (Glensoy, 2007, s. 276).

“Mevl'm gzelliği hep sana vermiŐ

Seni gren baŐkasını **dener** mi” (125)

Sakı-

“Sevdiğim oturmuŐ halılar dokur

Veran bahalarda blbller **şakır**.” (7)

5.2.2.2. Fiilden TremiŐ Fiiller

Karaca Oğlan, Şiirlerinde 321 farklı fiilden türemiş fiili toplamda 889 defa kullanılmıştır.

Fiilden türemiş fiilleri incelerken fiil kökünden veya fiil gövdesinden türemiş olan fiillere gelen ekler esas alınmıŐtır. Bu ekler Őunlardır: -A-, -AlA-, -Ar-, -DAr-, -Dir- / -DUr- < -t-Ur, -I- / -U-, -k- / -(I)k- / -(U)k-, -(I)l- / -(U)l-, -mAlA < -mA+lA-, -mAŐ < -m+A-Ő-, -n- / -(I)n- / -(U)n-, -p-, -(I)r- / -(U)r- < -ET-(U)r-, -(I)Ő- / -(U)Ő-, -(I)ŐIr- / -(U)ŐUr- < -(I)Ő- / (U)Ő-

+tIr- / -tUr-, -t-, -(I)t- / -(U)t-, -y- < -d-, -(I)z- / -(U)z- (Korkmaz, 2007, s. 124 - 136). Şiirlerde geçen fiilden türemiş fiillere örnekler:

Gönder-

ET' de bu kelimenin köndger-< kön-d-ger şekline bakıldığında –gar,-ger ettirgenlik ekinden “g” sesinin düşmesiyle oluştuğu düşünülebilir. “Göster-” kelimesinde de aynı durum söz konusudur (Ergin, 2009, s. 213).

“Gelin gurbet ile **gönderin** beni.” (11)

Eri-

Bu kelimenin kökü “er-“ fiilidir (Atalay, 1941,s. 302).

“**Eridim** su gibi aktım.”(301)

Gücen-

Bu kelime “güc” kökünden gelmiş, ç / c değişimi gerçekleşmiştir ve incinmek, kırılmak anlamlarına gelmektedir (Eyuboğlu, 1989, s. 84). Kelime, gücen < güc + e – n şeklinde oluşmuştur.

“Söylemen yiğide belki **gücenir**

Muhabbet halından bilmen mi gelin.” (305)

Kayna-

Bu kelimenin kökü kay- fiilidir (Atalay, 1941, s. 306).

“Dostumun sevdası **kaynıyor** aşta .” (315)

5.2.3. Birleşik Fiiller

Birleşik fiil konusu dilbilimcilere göre farklı şekillerde incelenmiştir. Banguoğlu, birleşik fiilleri, birleşik fiil tabanları başlığı altında zarf öbeği kalıbında, çekim öbeği kalıbında ve bağlam öbeği kalıbında olmak üzere üç başlıkta incelemiştir. (Banguoğlu, 2007,s. 310 - 318) Ergin, aynı konuyu isimle birleşik fiil yapanlar ve fiille birleşik fiil yapanlar olmak üzere iki başlıkta incelemiştir. (Ergin, 2009, s. 386 - 389) Bunlara benzer şekilde diğer kitaplarda farklı şekillerde sınıflandırmalara gitmişlerdir. Birleşik fiillerde asıl unsur önce yardımcı unsur sonra gelir. Fakat şiirlerde bunların yeri değişebilir; hatta birleşen unsurlar farklı mısralarda yer alabilir.

Bu çalışmada birleşik fiil konusu sayın Korkmaz'ın ele aldığı gibi “Esas Anlamını Korumuş veya İşlev İncelikleri Kazanmış Olan Birleşik Fiiller” ve “Anlam Kaymasına Uğramış ve Deyimleşmiş Olan Birleşik Fiiller” (Korkmaz, 2007, s. 792 - 858) olmak üzere iki ana başlık altında inceleyeceğiz.

5.1.3.1. Esas Anlamını Korumuş veya İşlev İncelikleri Kazanmış Olan Birleşik Fiiller

Bu başlık altında isim+ yardımcı fiil şeklinde yapılan birleşik fiiller, bir yanı sıfat - fiil bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller, bir yanı zarf - fiil bir yanı fiil olan birleşik fiiller (tasvir fiilleri) ve ikili birleşik fiiller incelenecektir.

5.2.3.1.1. İsim + Yardımcı Fiil şeklinde Yapılan Birleşik Fiiller

Esas anlamı ad üzerinde olan ve yardımcı fiil aracılıyla fiil durumuna gelen birleşik fiillerdir. Bu birleşik fiiller oluşurken bir ad veya sıfat ile et-, eyle-, ol-, kıl- ve bulun yardımcı fiillerinden birisi eklenmiştir.

Ah et-

“Niçin **ah edersin** divâne gönül.” (373)

Bir ol-

“Emmi dayı **bir olalım**.” (449)

Dua eyle-

“**Dua eylen** geri dönsün hastalar.” (427)

Beş vakit kıl-

“Dilini dinleyip gıybet eyleyen

Oruç tutup **beş vaktini kılmasın**.” (325)

5.2.3.1.2. Asıl Fiil + Yardımcı Fiil şeklinde Yapılan Birleşik Fiiller

İki farklı fiilin birleşmesiyle tek bir oluş ve kılışı gösteren birleşik fiillerdir (Korkmaz, 2007, s. 811). Bu yapıdaki birleşik fiillerin hem -A, -I veya -(y)-İp eki almış olan zarf - fiillerle hem de sıfat - fiil eki almış fiillerle yapıldığı görölmektedir. Bu fiillere tasvir fiilleri denir. Yardımcı fiil, asıl fiildeki oluş veya kılışım biçimini, tarzını tasvir etmektedir. Tasvir fiilleri; yeterli fiilleri, tezlik fiilleri, süreklilik fiilleri, yaklaşma fiilleri ve uzaklaşma fiilleri olmak

üzere beş alt grupta incelenir. Yaklaşma fiilleri şiirlerde geçmemiştir. Ayrıca “ikili yapıdaki fiilleri” de bu gruba sokmak mümkündür (Korkmaz, 2007, s. 811 - 812). Bu çalışmada bazı kitaplarda “karmaşık fiil” olarak ayrı bir başlıkta incelenen sıfat - fiil eki almış fiillerle oluşturulan birleşik fiiller de tasvir fiilleri arasında değerlendirilmiştir.

5.2.3.1.2.1. Yeterlik Fiilleri

Yeterlik fiilleri asıl fiillere “-a / -e” zarf-fiil eklerinden birisiyle “bil-” yardımcı fiilinin getirilmesiyle oluşur (Özkan ve Sevinçli, 2009, s. 67). Türkiye Türkçesinde olumluda bil- fiili ile olumsuzda ise u- fiili ile yeterlik oluşturulur. Yeterlik fiilleri eylemi yapabilme gücünü ya da ihtimalini anlatır. Şiirlerde geçen yeterlik fiillerin hepsi olumsuz yapıdadır.

Buluşama-, Çıkışama-, Uluşama-

“Çıkıp bozkurdlayın **uluşamadım**

Yalan dünya sana **çıkışamadım**

Eşimle dostumla **buluşamadım**

Var git ölüm bir zaman da yine gel.” (167)

Cekebilme-

Türkiye Türkçesinde “çekemez” şeklinde yer alan bu fiilin kullanımında Azerbaycan sahası özelliği vardır.

“Yüz bin kantar **cekebilmez** gamını.” (475)

5.2.3.1.2.2. Tezlik Fiilleri

Asıl fiil -(y)-I / -(y)-U zarf ekini alarak ver- yardımcı fiiliyle birleşir ve tezlik fiilleri oluşur. İki fiilin birleşmesiyle kolaylık, çabukluk veya tezlik anlamı taşıyan birleşik fiiller oluşur (Karaağaç, 2009, s. 159).

Salıver-

“Taramış zülfünü dökmüş bir yana

Salıvermiş ince belin üstüne.” (53)

5.2.3.1.2.3. Süreklilik Fiilleri

Asıl fiildeki eylemin sürüp gittiği ve kesilmediği anlaşılır (Kkey,1972, s. 15). Asıl fiile –(y)-A, –(y)-I veya –(y)-Ip zarf-fiil eki ile “dur-, kal-, gr-, gel-,” yardımcı fiillerinin getirilmesiyle oluşturulur (zkan ve Sevinçli, 2009, s. 69).

Alakoy-

“Felek beni alakoydu sıladan.” (247)

Eğip dur-

“Yanıı almam eğip durur dalını.” (99)

Sregr-

“Sregr devranı demi

Devran geçer demedim mi” (123)

5.2.3.1.2.4. Uzaklaşma Fiilleri

Esas fiilden bir oluş ya da kılışın uzaklaştığını bildirmek için kullanılır. Esas fiile git-yardımcı fiil eklenerek oluşturulur. Őirlerde sadece bir örnekten görülmüştür.

Bulmadım git-

“Yitirdim kendimi bulmadım gitti.” (219)

5.2.3.1.2.5. İgili Birleşik Fiiller

Banguoğlu, bu fiilleri “yarı tasvir fiilleri” olarak değerlendirmiştir (Banguoğlu, 2007, s. 493 - 494). Fakat Korkmaz bu görüşlere karşı çıkararak “ikili birleşik fiiller” başlığı altında konuyu işlemiştir. Anlamca birbirine yakın veya zıt fiiller birleşerek ikili birleşik fiiller oluşturulmuştur (Korkmaz, 2007, s. 835).

İgili birleşik fiiller, –Ip zarf - fiil yapısında olan (ekip gider), geniş zaman sıfat - fiil yapısında olan (eker gider), ikinci fiile koşut yapısında olan (ekti gitti), bir oluşun gerçekleşmeye çok az kaldığını gösteren (geldi gelecek) Şekillerde kullanılabilir.

Aşıp aşıp gider

“Aşıp aşıp gider karlı dağlara.” (203)

Konup gcer

“Eller de konup gcerler.” (121)

Bağlar gezer

“Geyik postlarını **bağlar gezerim.**” (219)

Varın bakın-

“**Varın bakın** Gürcistan'ın eline.” (315)

Yaktı yandırdı

“Zalim felek bizi **yaktı yandırdı.**” (93)

5.2.3.1.2.6. Alışkanlık Fiilleri

Bir fiilin geçmişte yapılmış, şimdi yapılıyor ve gelecekte de yapılacak olduğunu anlatan fiillerdir (Delice, 2010, s. 88).

3.2.3.1.2.6.1. -°r ol-**Akar ol-**

“Boz bulanık **akar oldu** dereler.” (359)

5.2.3.1.2.6.2. -mA-z ol-**Başlamaz ol-, kışlamaz ol-, işlemez ol-**

“Hocam sabakına **başlamaz oldu**

Can kafesi anda **kışlamaz oldu**

Çekilen yolcular **işlemez oldu.**” (417)

5.2.3.1.2.7. Niyet Fiilleri

Niyet fiilleri, bir işi yapmaya niyeti olmak veya bir işin gerçekleşmesine çok az kalmak anlamına gelen -AcAk, -IcI, -AsI, -(I)-msAr eklerine ol- yardımcı fiilinin getirilmesiyle oluşur (Delice, 2010, s. 87). İncelenen şiirler arasında tüm örnekler sadece bir şiirde verilmiştir.

“Dinle sana bir nasihat edeyim

Hatırdan gönülden **geçici olma**

Yiğidin başına bir iş gelince

Onu yad ellere **açıcı olma.**” (13)

5.2.3.2. Anlam Kaynaşmasına Uğramış ve Deyimleşmiş Olan Birleşik Fiiller

Bir fiilin bir isimle kaynaşarak oluşturduğu birleşik fiillerdir. Oluşum bakımından isim + yardımcı fiil şeklinde yapılan birleşik fiillerle benzeşmelerine rağmen kaynaşmış birleşik fiillerde “isim” öğesinin sabit olmayıp işletme eklerini alabilmesi veya herhangi bir isim grubu hâlinde bulunabilmesi yönünden birbirlerinden ayrılırlar (Korkmaz, 2007, s. 838). Bu fiiller, kuruluşları bakımından “özne + fiil bağlantılı”, “nesne+ fiil bağlantılı”, “yer tamlayıcısı + fiil bağlantılı”, “zarf + fiil bağlantılı” ve “çok öğeli” kalıplaşmış fiiller olmak üzere beş başlık altında incelenecektir.

5.2.3.2.1. Özne + Fiil Bağlantılı Birleşik Fiiller

Âh kal-

“Âhım kaldı şu gelinin ahtında.” (489)

Bahar eriş-

“Hey der Karac'Oğlan bahar erişti.” (75)

Gül bit-

“Bahçanda güller bitmesin.” (97)

5.2.3.2.2. Nesne + Fiil Bağlantılı Birleşik Fiiller

Ağı kat-

“Bir gün ağı katar aşım benim.” (213)

Ciğer del-

“Kuşları ciğer deler bahar kelli.” (119)

Çıra yak-

“Sevindirip çiracığım yak benim.” (215)

5.2.3.2.3. Yer Tamlayıcısı + Fiil Bağlantılı Birleşik Fiiller

Allah'tan bul-

“Beni yârdan eden Allah'tan bulsun.”(483)

Başa cıkıl-

“Sak yabancı ile **başa cıkılmaz.**” (67)

Candan geç-

“Yâr yoluna **candan geçer.**” (175)

5.2.3.2.4. Zarf + Fiil Bağlantılı Birleşik Fiiller**Ağır gel-**

“İki bin gelinle dört yüz kız ile

Tartılsa çok **ağır gelir** bu gelin.” (315)

Bir tut-

“Kız ile gelini **bir mi tutarlar.**” (85)

5.2.3.2.5. İki veya Üç Ögeli Kalıplaşmış Fiiller**Âlem bir yan'olsa**

“**Âlem bir yan'olsa** o yâri vermem.” (441)

Eliniz cömertlikten kesilmesin

“Muhtaçlara bir şeftali vermeli

Cömertlikten kesilmesin eliniz.” (499)

Sonuç ve Tartışmalar

Dil bir milletin en önemli unsurlarından bir tanesidir. Dilin iyi kullanılması ise o dilin geçmişle ve gelecekle bağlantısının iyi kurulmasından geçer. Fiiller, dil kullanımında en çok karşımıza çıkan unsurlardandır. Amacı, etkilemek olarak kabul edilen ve dil içerisinde kendisine ayrı bir yer verilen şiir dili, birçok dilbilimci tarafından incelenmiştir. Diğer şiir dillerinde olduğu gibi halk şiirinin de birçok yönünün dilbilim ve anlambilim açısından aydınlatılabileceği muhakkaktır (Aksan, 1999, s. 16). Karaca Oğlan şiirlerinde bulunan zengin söz varlığı, bu şiirleri daha değerli kılmaktadır. Bu zengin söz varlığı içerisinde en büyük yeri tutan tür fiillerdir. Kullanılan fiillerin bazıları günümüzde aynen, bazıları ses veya yapı farklılıkları ile kullanılırken bazı fiiller de ya sadece belirli ağızlarda kullanılır olmuş ya da yerini başka fiillere bırakmıştır. Bu farklılıklarla sanatçı “dile yeni bir güç kazandırmayı, göstergeleri ses ve anlam

açısından daha etkili kılmayı, okuyan / dinleyenin zihninde yeni değişik tasarımlar ve duygu değerleri oluşturmayı amaçlar.” (Aksan, 2006, s. 166). Günümüz Türkçesinin söz varlığında yazı dilinde bu fiillere rastlanmayışının sebebi ya eskicil olmalarına ya da ağızlara ait söz varlığıyla açıklanmaktadır (Özkan, 2014, s. 192)

Karaca Oğlan'ın Őirlerinde dönem Türkçesinin ses ve Şekil özelliklerinin yanında mahalli ağız özellikleri de tespit edilmektedir. Gülensoy (1990) yaptığı araştırmada onun Őirlerinde ağız özelliklerinin ünlülerde ve ünsüzlerde bazı ses değerişikliklerine sebep olduğunu; Şekil olarak da isimden isim yapan eklerde, mukayese yapımında, geçmiş zaman ekinde, küçültme ekinde, zarf - fiil ekinde ve yer değerştirmeler (göçüşmeler) tespit etmiştir. (Gülensoy, 1990, s. 76 - 78) Sadece fiillerin incelendiği bu çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmış ve daha ayrıntılı bir Şekilde incelenmiştir. Karaca Oğlan'ın Őirlerinde geçen fiiller yapı bakımından incelenmiştir. Karaca Oğlan'ın zengin söz varlığının büyük bir kısmını oluşturan fiillerin kullanımındaki fiil seçim yönelimleri belirlenmiş, tespit edilen fiillerin günümüz Türkçesinden farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu incelemeler neticesinde Şu sonuçlara varılmıştır:

1. Karaca Oğlan'ın incelenen 250 adet Şiirinde 1443 adet fiil kök veya tabanın toplamda 3865 defa geçtiği tespit edilmiştir.

2. Tespit edilen fiil kök veya tabanlarının 166 tanesi basit fiil, 422 tanesi türemiş fiil, 855 tanesi birleşik fiil olarak tasnif edilmiştir. Yani Karaca Oğlan örneğinde halk dilinde fiil seçimine bakıldığında birleşik fiillerin diğer fiil türlerinden daha çeşitli kullanıldığı söylenebilir.

3. Şiirlerde toplamda 3865 defa kullanılan fiillerin oranına baktığımızda fiil çeşitliliği bakımından incelenenin tersi bir sonuçla karşılaşılmıştır. Toplam kullanılan fiillerin yüzdesi alındığında basit fiiller %41, türemiş fiiller %29, birleşik fiiller ise %30 oranında kullanılma sıklığına sahiptir. Yani basit fiiller az çeşitlilik göstermesine rağmen sık tekrar ederek diğer türlerden geçiş oranı bakımından fazladır.

4. İncelenen fiillerin, günümüz Türkçesindeki fiillerden farklı yönleri tespit edilmiştir. Bu tespit sonucunda bugün kullanılmayan 95, bugünkü Őekillerden farklı olarak kullanılan 158 adet fiil belirlenmiştir. Farklılıklar incelendiğinde 158 adet fiilin, 60 tanesi ses farklılıklarından (ses büzüşmesi, ses düşmesi, en az çaba harcayarak Türkçeleştirme, ünlü daralması, ünlü düzleşmesi, ünlü genişlemesi) kaynaklandığı, 98 tanesinin ise yapısal farklılıklardan (şahıs eklerindeki, emir kipindeki, gereklilik kipindeki, öğrenilen geçmiş zaman ekindeki ve görülen geçmiş zamandaki farklı kullanımlardan) kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Bulgular ışığında Karaca Oğlan'ın şiirlerinde kullanılan fiiller ortaya konularak incelenmiştir. Bir halk şairinin kullandığı fiillerin çeşitleri, bunların halk diline özgü özellikleri ve halk şiirinde – Karaca Oğlan örneğinde- kullanılışları ortaya konulmuştur. Böylece halk şairlerinin fiil seçimi yönelimleri de – belli ölçüde- tespit edilmiştir.

Kaynaklar

- Aksan, D. (1999). *Halk şiirimizin gücü türk halk şiiri doruklarında bir şiir dili incelemesi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2006). *Şiir dili ve Türk şiir dili (dilbilim açısından bakış)*. (6.bs.). Ankara: Engin Yayınevi.
- Aliyeva, T. (1999). Karacaoğlan'ın azerbaycan'dan görünüşü. *III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildiriler*. 48 - 52.
- Altun, I. (2007). Karacaoğlan'da şiirsel bir imge olarak giyim kuşam. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 35, 217 - 228.
- Altun, I. (2013). Karacaoğlan'ın şiirlerinde dağ algısı. *Electronic Turkish Studies* 8.4, 67 - 80
- Atalay, B. (1941). *Türk dilinde ekler ve kökler üzerine bir deneme*. İstanbul: Matbaai Ebuzziya.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin grameri*. (8.bs.). Ankara: TDK Yayınları.
- Delice, T. B. (2010). *Türkmen türkçesinde fiil*. Yayımlanmamış doktora tezi Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Dinçer, A. N. (1990). Karacaoğlan'ın şiirlerinde tabiat sevgisi. *I. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildiriler*, 53 - 60.
- Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım / Yayım / Tanıtım.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1989). *Türkçe kökler sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gabain, A. V. (2007). *Eski türkçenin grameri*. (5.bs.). (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: TDK Yayınları.
- Guliyeva, K. (1990). Karacaoğlan ve Şah İsmayil Hatayyi'nin halk şiiri üslubunda yazdığı şiirleri arasında benzerlik. *I. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildiriler*, 66 - 73.
- Gülensoy, T. (1990). Karacaoğlan'ın şiirlerinde dil ve üslup. *I. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildiriler*, 74 - 87.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- <http://tdkterim.gov.tr/ttas> Erişim: 24.06.2012
- <http://www.tdkterim.gov.tr/tarama> Erişim: 24.06.2012
- Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin söz dizimi*. (2.bs.). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karaağaç, G. (2010). *Türkçenin ses bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karahasan, M. K. (1990). Karacaoğlan'ın şiirlerinde estetik, etik, psikolojik ve psikoanalitik eleman ve değerler. *I. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildiriler*, 114 - 122.
- Kartal, N. (1993). Karacaoğlan'ın şiirlerinde görülen kimi dil özellikleri. *II. Uluslararası Karacaoğlan - Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildiriler*, 63 - 84.

- Kaya, D. (1993). Karacaoğlan ve Dadaloğlu'nun DeliktaŐlı Ruhsatı'ye etkileri. *II. Uluslararası Karacaoğlan - Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildiriler*, 85 – 94.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi grameri Şekil bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kükey, M. (1972). *Uygulamalı örneklerle Türkçede fiiller*. Ankara: Ongun Matbaası.
- Mahmut, E. (1990). Karacaoğlan'ın Őirlerinde tabiat aşk ve güzellik kavramları. *I. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildiriler*, 170 - 177.
- Makal, T. K. (1998). *Karacaoğlan*. İstanbul : Toker Yayıncılık.
- Öğüt Eker, G. (1999). Kültürel gösterge olarak karacaoğlan'ın Őirlerinde 'edik'. *Milli Folklor Dergisi*. 43, 55 - 60
- Özcan, H. (2008). Karacaoğlan'ın Őirlerinde meyve. *Electronic Turkish Studies*, 3.5, 227 - 238.
- Özkan, B. (2014). Türkiye Türkçesi söz varlığında fiillerin derlem denetimi ve derlem tabanlı sözlüğü. *Bilig*, 69, 171 – 204.
- Özkan, M. ve Sevinçli, V. (2009). *Türkiye türkçesi söz dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Receboğlu, A. S. (1990). Yugoslavya ders kitaplarında karacaoğlan. *I. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildiriler*, 222 - 226.
- Sağlam, F. (2015). Karaca oğlan'ın Őirlerinde hayvan isimleri. *Journal of World of Turks / Zeitschrift für die Welt der Türken*, 7(2), 315 – 335.
- Sakaoğlu, S. (2004). *Karaca oğlan*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Sakaoğlu, S. (2011). Karaca oğlan'ın Őirlerini nasıl yayımlamalıyız. *Milli Folklor Dergisi*. 90. 15 – 25.
- Soylu, S. (1997). *Örnekleme - açıklama Karacaoğlan sözlüğü*. Mersin: İçel Valiliği Yayınları.
- Şefikoğlu, İ. M. (1990). Yugoslavya'nın kosova bölgesinde Türkçe ilkokul ve ortaokullar için Türk halk dili ve edebiyatı ders plan ve programlarında Karacaoğlan ve Türk halk edebiyatının yeri. *I. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildiriler*, 236 - 240.
- Şefikoğlu, İ. M. (1993). Bir Yugoslav Türk'ünün bestelerinde Karacaoğlan'ın yer alan Őirleri üzerine. *II. Uluslararası Karacaoğlan - Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildiriler*, 186 - 190.
- Tan, N. (1990). Karacaoğlan'ın türk sanat müziğinde bestelenmiŐ Őirleri. *I. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildiriler*, 241 - 252.
- Tansuğ, S. (1990). Karacaoğlan ve kadın giyimi. *I. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildiriler*, 253 - 258.
- Yaşar, H. (2009). Karacaoğlan Őirlerindeki estetik değerler. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1. 2, 47 – 55.
- Yayın, N. (2010). Karacaoğlan'ın Őirlerinde formel ifadeler ve bunların tip yapısı. *Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mukaddime Dergisi*. 2. 2, 131 – 157.
- Yıldırım, A. ve ŐimŐek, H. (2002). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, N. (1990). "Karacaoğlan'ın Türk halk müziğindeki yeri." *I. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildiriler*, 270 - 279.